

ЧЕНШОВА Н. В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
(Криворізький національний
університет)

ЮСУПОВ В. А.,

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри права
(Криворізький національний
університет)

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.4.20>

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Сучасна цифрова епоха супроводжується стрімким технологічним розвитком, що вносить суттєві зміни в різні аспекти життя суспільства. Ця динаміка ставить під загрозу традиційний конституційний захист прав людини, оскільки нові технології можуть вплинути на приватність, свободу виразу та безпеку громадян.

Особливо важливою стає адаптація конституційних норм та механізмів до цифрових викликів, що стає ключовою для забезпечення стійкості правового порядку. Ця стаття має на меті дослідити складні зв'язки між захистом прав людини та впливом технологій в епоху цифрової революції.

У фокусі дослідження є вплив технологій на основні права та свободи. Цифровий простір пропонує безліч можливостей для виразу думок, але водночас постає загроза приватності та цілісності особистих даних. Досліджується, як конституційні гарантії можуть адаптуватися до захисту цих нових аспектів.

Розділ про свободу в інтернеті розкриває дилему між забезпеченням інформаційної свободи та обмеженням цензурою. Цифровий простір забезпечує можливість виразу, але також може бути використаний для розповсюдження дезінформації та маніпулювання. Як вирішити цю розбіжність, залишається актуальним запитанням.

Кібербезпека стає ключовим аспектом в епоху цифрової залежності. Захист інформаційних систем та особистих даних стає важливим елементом забезпечення прав людини. Проте необхідно зберігати баланс між кібербезпекою та збереженням основних гарантій.

Судова система та конституційні органи відіграють важливу роль у забезпеченні конституційного захисту у цифровому просторі. Вони розглядають справи, пов'язані з правами та технологіями, розв'язуючи конфлікти і визначаючи правові принципи.

Водночас, дана галузь досліджувалася такими українськими науковцями, як М. Тимофієв, О. Назарчук, О. Семеняка, М. Жовнир, О. Шахова, В. Гладун тощо. У зарубіжній науці увагу до даного напрямку приділяють такі вчені як Джеймс Гудман, Фредерік Ліка, Крістофер Марсон, Джейн Бектон та інші.

У підсумку, стаття підкреслює, що в епоху цифрової революції конституційний захист потребує постійної адаптації та вдосконалення. Зважаючи на

складність взаємодії між технологіями та правами людини, дослідження в цій сфері залишається важливою складовою подальших юридичних досліджень та реформ.

Ключові слова: конституційний захист, цифрове середовище, цифровий простір, цифрова епоха, права людини, технологічний розвиток, приватність, свобода в інтернеті, кібербезпека.

Chenshova N. V., Yusupov V.A. Constitutional protection of human rights in the digital era: challenges and opportunities

The modern digital era is accompanied by rapid technological advancement that brings significant changes to various aspects of societal life. This dynamic poses a threat to the traditional constitutional protection of human rights, as new technologies can impact privacy, freedom of expression, and citizen security.

The adaptation of constitutional norms and mechanisms to digital challenges becomes especially crucial for ensuring the stability of the legal order. This article aims to explore the intricate relationship between human rights protection and the influence of technologies in the era of the digital revolution.

The focus of the research lies in examining the impact of technologies on fundamental rights and freedoms. The digital space offers numerous opportunities for expression of opinions, yet simultaneously poses risks to privacy and the integrity of personal data. The study investigates how constitutional guarantees can adapt to safeguard these new aspects.

The section on freedom on the internet highlights the dilemma between ensuring informational freedom and the limitations of censorship. The digital space provides avenues for expression, but can also be used for spreading misinformation and manipulation. Resolving this divergence remains a pertinent question.

Cybersecurity emerges as a pivotal aspect in the age of digital dependency. Protecting information systems and personal data becomes a vital element in upholding human rights. However, maintaining a balance between cybersecurity and preserving essential guarantees is crucial.

The judicial system and constitutional bodies play a significant role in ensuring constitutional protection in the digital realm. They address cases involving rights and technology, resolving conflicts and establishing legal principles.

Simultaneously, Ukrainian scholars such as Maksym Tymofiyev, Oksana Nazarchuk, Olena Semenyaka, Mykhailo Zhovnir, Olga Shakhova, Viktoriya Gladun, among others, have explored this field extensively. In the realm of international academia, researchers like James Goodman, Frederik Lika, Christopher Marson, Jane Becton, and others have demonstrated considerable attention to this direction of study.

In conclusion, the article underscores that in the era of the digital revolution, constitutional protection requires continuous adaptation and refinement. Given the intricate interplay between technology and human rights, research in this field remains an essential component of further legal inquiries and reforms.

Key words: constitutional protection, digital environment, digital space, digital era, human rights, technological advancement, privacy, freedom on the internet, cybersecurity.

Вступ. У сучасному світі, який швидко трансформується під впливом технологічних інновацій, концепція захисту прав людини набуває нових вимірів та викликів. Впровадження новітніх технологій у кожний аспект нашого життя реформує традиційні підходи до гарантування і захисту основоположних прав та свобод громадян. Інтернет, цифрові платформи,

масовий обмін даними, штучний інтелект – усі ці елементи впливають на те, як ми сприймаємо, використовуємо та захищаємо наші права в новому цифровому середовищі.

Зростання технологічного розвитку відкриває перед суспільством неабиякі перспективи – від зручності та вільного доступу до інформації до нових форм взаємодії та участі у демократичних процесах. Однак це також призводить до появи нових загроз. Якщо з одного боку технології надають можливість для активної участі громадян у громадському діалозі, то з іншого – вони створюють простір для порушення приватності, цензури, дискримінації та кіберзлочинів.

Ця стаття покликана проаналізувати, яким чином конституційний захист прав людини відповідає на виклики цифрової епохи. Досліджується роль технологій у зміні можливостей та ризиків для прав людини, акцентуючи увагу на приватності, свободі думки і слова, кібербезпеці та адаптації законодавства до нових реалій. Важливо висвітлити взаємозв'язок між конституційними гарантіями та захистом прав громадян у цифровому просторі.

Окремої уваги приділено аналізу ролі судової системи та конституційних органів у вирішенні цифрових правових питань адже реформи у правовій системі, адаптація правових норм до новітніх технологій та розробка механізмів для вирішення нових правових проблем є ключовими аспектами в забезпеченні ефективного конституційного захисту в цифрову епоху.

Важливим є розкриття глибоких взаємозв'язків між технологічним прогресом та конституційним захистом прав людини. Шляхом аналізу викликів, які виникають, а також рекомендацій щодо оптимальних підходів до захисту цих прав, дослідження має на меті сприяти розвитку сучасних стратегій, спрямованих на збереження і зміцнення правових гарантій захисту у цифровому світі.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження та аналіз ролі конституційного захисту у забезпеченні основоположних прав та свобод людини в умовах цифрової епохи. Через вивчення викликів, які технологічний розвиток ставить перед конституційними гарантіями, а також ролі судової системи та законодавства у цьому контексті, стаття має на меті сформулювати принципи забезпечення ефективного та справедливого захисту прав людини в цифровому просторі. Крім того, стаття спрямована на ідентифікацію можливих напрямків подальших досліджень та дій у галузі конституційного захисту, з метою визначення оптимальних шляхів пристосування правового середовища до швидко-змінюючихся реалій цифрової епохи.

Результати дослідження. В епоху цифрових технологій, що є визначальною характеристикою сучасного суспільства, виникають безліч нових можливостей, спрямованих на забезпечення та удосконалення прав людини. Серед цих можливостей слід виокремити:

1) Збільшення доступу до інформації: сприяння зростанню кількості доступних знань та інформації є однією з ключових вагомих позитивних сторін цифрової епохи. Відкритий доступ до інтернет-ресурсів дозволяє громадянам широко ознайомлюватися з різноманітною інформацією, навчальними матеріалами та актуальними дослідженнями.

2) Соціальні мережі та активізм: соціальні мережі з платформ для спілкування перетворилися на місця вільного обміну думками, підтримки активізму та формування спільнот, що об'єднуються навколо подібних цінностей та цілей.

3) Електронна демократія: цифрові інструменти відкривають громадянам можливість активно приймати участь у демократичних процесах своєї країни. Вони можуть брати участь у голосуванні, обговорювати важливі громадські питання, висловлювати свою думку через онлайн-платформи.

Проте, цифрова епоха також приносить численні ризики та виклики.

По-перше, проблема приватності та захисту даних стає все більш актуальною, так як обробка та аналіз персональної інформації стають невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Велика кількість зібраних і оброблених даних може мати серйозні наслідки для порушення приватності громадян та відкривати можливості для зловживання ними.

По-друге, велика кількість зібраних даних може стати цінною наживою для кіберзлочинців, які можуть використовувати особисті дані, включаючи ідентифікаційні дані та банківські реквізити, для здійснення фінансових злочинів, шахрайства тощо.

Крім того, збір та аналіз значної кількості даних дають державі змогу встановлювати масовий нагляд за громадянами. Це може призвести до надмірного контролю, що порушує приватність і обмежує свободи громадян, щодо вільного спілкування та висловлення власної думки.

Щоб впоратися з цими викликами, багато країн приймають нові закони та регуляції, спрямовані на захист особистих даних.

Наприклад, правові межі для захисту персональних даних у Європейському Союзі встановлює Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту і Ради від 24 жовтня 1995 року «Про захист фізичних осіб під час обробки персональних даних і про вільне переміщення таких даних» – документ, який не був обов'язковим, не мав імперативного характеру, а встановлював певні орієнтири, які держави члени мали закріплювати у своєму законодавстві у такий спосіб, як вони вважали за потрібне [1].

З урахуванням явища міжнародних потоків персональних даних постала потреба не просто у правовому регулюванні захисту персональних даних, а й у дійсно дієвому механізмі жорсткого примусу.

Внаслідок цього 26 квітня 2016 року прийнято Регламент Європейського Союзу про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільне переміщення таких даних (далі – Загальний регламент зі захисту даних (GDPR), який почав діяти 25 травня 2018 року, а його норми на відмінну від положень вищезазначеної Директиви мають пряму дію [2].

Загальний регламент зі захисту даних (GDPR) в Європейському Союзі встановив стандарти для збору та обробки особистих даних, забезпечуючи громадянам більший контроль над особистою інформацією та рівнем приватності.

В епоху технологічного прогресу та цифрової взаємодії відбувається стрімке збільшення кількості кібератак. Кібератаки можуть призвести до ненавмисного чи зловмисного доступу до персональної інформації громадян. У результаті кібератаки злочинці можуть отримати доступ до таких даних як ідентифікаційні дані, медичні записи чи фінансові реквізити тощо. Зловмисники можуть використовувати отриману особисту інформацію для здійснення фінансових злочинів, таких як шахрайства, викрадення «особистості» та зловживання банківськими даними.

Феномен діджитального розриву також є важливим аспектом впливу цифрової епохи на конституційні права людини. Діджитальний розрив означає нерівний доступ громадян до новітніх технологій та цифрових ресурсів. Це може призвести до порушення принципу рівних можливостей, який лежить в основі багатьох конституційних систем.

Захист особистих даних та приватності в цифровій епохі є ключовим аспектом конституційного захисту прав людини. Роль конституційних гарантій у забезпеченні захисту особистих даних полягає в створенні надійних правових рамок для забезпечення приватності та контролю громадян над їхньою особистою інформацією в цифровій епохі. Ці гарантії включають право на приватність, що оберігає громадян від незаконного втручання в їхні особисті справи; заборону безпідставного збирання та обробки даних; та механізми контролю за їхньою обробкою, включаючи право на доступ, зміну та видалення даних. Ці конституційні принципи сприяють підтримці довіри громадян до цифрових технологій та забезпечують баланс між зручністю використання інновацій та збереженням особистої приватності [3].

Невід'ємний аспект цифрової епохи – свобода виразу в інтернеті. Проте разом зі свободою виразу настають ризики цензури, які можуть обмежити або обмежити цю свободу.

Цензура в онлайн просторі може виявлятися у різних формах, включаючи блокування доступу до вебресурсів, фільтрацію контенту, обмеження доступу до інформації або навіть заборону певних поглядів чи ідей. Такі дії можуть бути мотивовані політичними,

релігійними, економічними або соціокультурними міркуваннями. Однак заборона або обмеження доступу до інформації може призвести до обмеження прав громадян на інформаційну свободу та участь у громадському діалозі. Важливо знайти баланс між захистом від шкідливого або небажаного контенту та збереженням свободи виразу та доступу до інформації.

Роль конституційних механізмів у забезпеченні кібербезпеки полягає в створенні правових фундаментів та структур для захисту цифрових інфраструктур, особистих даних та громадської безпеки в онлайн середовищі. Ці механізми включають в себе визначення відповідальності за кібератаки та кіберзлочини, розробку законодавства щодо кібербезпеки, забезпечення прав громадян на конфіденційність даних та захист від недозволеного доступу до них. Крім того, конституційні механізми можуть передбачати співпрацю між державними органами, приватним сектором та громадськістю для ефективного виявлення, запобігання та реагування на кіберзагрози. Ці механізми гарантують забезпечення балансу між кібербезпекою та збереженням конституційних прав і свобод громадян.

Наразі відбувається активна робота над розвитком нормативно-правового середовища, спрямованого на захист конституційних прав громадян у цифровому середовищі. На сьогодні діють такі основні нормативно-правові акти в Україні у сфері кіберзахисту:

1) Закон України «Про захист персональних даних», що регулює збір, зберігання та обробку персональних даних громадян. Він визначає права громадян на доступ до своїх даних, контроль за їхньою обробкою, а також вимоги до забезпечення безпеки цих даних [4].

2) Закон України «Про інформацію», який визначає основні принципи доступу до інформації, включаючи ту, яка зберігається в електронному вигляді. Він забезпечує громадянам право на отримання інформації, яка безпосередньо стосується їх прав та інтересів [5].

3) Кримінальний кодекс України та інші спеціальні закони, що стосуються кіберзлочинів: Ці законодавчі акти передбачають відповідальність за кіберзлочини, такі як несанкціонований доступ до комп'ютерних систем, крадіжка інформації тощо.

4) Закони, які регулюють електронний документообіг та електронний підпис, які визначають правовий статус електронних документів та електронних підписів, забезпечуючи їх легальність та законне використання.

5) Закон України «Про авторське право і суміжні права» визначає права та обов'язки стосовно контенту, розміщеного в мережі Інтернет, і встановлюють механізми захисту прав власників контенту [6].

6) Закон України «Про електронні комунікації», що визначає принципи регулювання електрокомунікаційного сектору, включаючи інтернет-послуги, та забезпечує захист конфіденційності комунікацій [7].

Окремої уваги заслуговує аналіз ролі суду та конституційних органів у забезпеченні захисту та здійсненні конституційних прав та свобод громадян, а також вирішенні цифрових правових питань згідно з принципами правової держави. Судова система та органи, відповідальні за дотримання конституційних положень та законів, відіграють важливу роль у забезпеченні справедливості, рівності перед законом та захисту прав громадян у цифровому просторі.

В Україні суди вирішують різноманітні цифрові правові питання, такі як порушення авторських прав в Інтернеті, кіберзлочини, порушення прав конфіденційності даних, спірні питання щодо електронних договорів тощо.

Вплив судової системи на вирішення цифрових правових питань в Україні полягає в тому, що суди сприяють розвитку практики застосування цифрового законодавства, створюють прецеденти, які впливають на рішення у подібних справах у майбутньому, а також забезпечують захист прав та свобод громадян у цифровому просторі шляхом ефективних та обґрунтованих рішень.

Одна із можливих судових справ, пов'язаних із захистом прав та свобод громадян у цифровому просторі, може стосуватися блокування доступу до інтернет-ресурсу з метою заборони розповсюдження незаконної інформації. В такій справі суд вирішує, чи є це блокування обґрунтованим та відповідає принципам свободи виразу і доступу до інформації.

Припустимо, що уряд або регулюючий орган вирішив заборонити доступ до певного інтернет-сайту, де розміщено матеріали, що пропагують насильство. Спротив громадськості та деяких активістів полягає в тому, що це може обмежити свободу виразу та можливість отримання інформації незалежно від контенту.

Судова система може вирішити цей спір, зважаючи на різні аспекти. Важливою є обґрунтованість і справедливість рішення. Суд може визначити, чи дійсно існують законні підстави для блокування сайту, чи це підпадає під дію законодавства щодо боротьби з насильством та нелегальною інформацією. Суд також може враховувати альтернативні способи обмеження доступу до контенту, які не обмежуються остаточним блокуванням. Наприклад, встановлення вікових обмежень для доступу до сайту або інші технічні заходи для обмеження доступу лише для певних категорій користувачів. У такому випадку суд повинен балансувати між потребою боротьби з незаконним контентом та забезпеченням свободи виразу та доступу до інформації, забезпечуючи гарантії для захисту прав громадян у цифровому просторі.

Щодо конституційних органів, зокрема Конституційного Суду України, то ними вирішуються питання щодо конституційності законів та актів, які регулюють цифрову сферу, а також встановлюють принципи захисту прав на приватність, свободу слова та інші важливі аспекти.

Висновки. Технологічний прогрес відкриває нові можливості для забезпечення прав та свобод громадян, але також ставить перед суспільством виклики щодо їх ефективного захисту. Захист персональних даних, свобода слова, кібербезпека та інші права набувають нових обертів у цифровому середовищі, вимагаючи постійної адаптації конституційних гарантій їх захисту.

Важливою є постійна готовність законодавства, судової системи та конституційних органів до реагування на нові виклики. Розвиток сучасних правових інструментів та розширення дієвих механізмів захисту в цифровому просторі має забезпечити збалансований підхід, що забезпечує свободу та безпеку громадян.

У дослідженні наголошено на тому, що розвиток технологій надає громадянам нові шляхи виразу та суспільної участі, але одночасно розміщує їх особисті дані та приватність під загрозою. Захист права на приватність стає одним із основних завдань судових та конституційних органів, які повинні забезпечити баланс між захистом даних та необхідністю їх розкриття у деяких випадках. Роль судової системи та конституційних органів у вирішенні цифрових правових питань надзвичайно важлива, адже зростання кіберзлочинів ставить перед судовою системою завдання захистити громадян від них. Обґрунтовані та справедливі рішення судів є основою для забезпечення конституційних гарантій у цифровому просторі.

Майбутні дослідження та дії повинні спрямовуватися на розробку нових правових засобів для захисту прав людини у цифровому середовищі. Запровадження міжнародних стандартів, збалансована регуляція технологічних компаній, підтримка принципу свободи слова та забезпечення кібербезпеки є важливими завданнями для забезпечення ефективного конституційного захисту прав громадянина.

Подальші дослідження повинні бути націлені на створення адаптивної конституційної рамки, яка відповідає викликам цифрової епохи. Розробка нових правових інструментів, підтримка кібербезпеки, забезпечення прозорості та свободи в інтернеті – це тільки деякі з напрямків, які вимагають подальшої уваги. Усі зусилля необхідно спрямувати на створення стійкої та справедливої основи для захисту прав та свобод людини у цифровому світі, де кожен громадянин може насолоджуватися перевагами технологій, не відмовляючись від своєї гідності та безпеки.

Список використаних джерел:

1. Про захист фізичних осіб при обробці персональних даних і про вільне переміщення таких даних: Директива 95/46/ЄС Європейського парламенту і Ради від 24 жовтня 1995 року / База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/994_242 (дата звернення: 20.08.2023).

2. REGULATION (EU) 2016/679 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679> (дата звернення: 20.08.2023).

3. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

4. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI: станом на 27 жовтня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

5. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII: станом на 27 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

6. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX: станом на 15 квітня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

7. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX: станом на 29 липня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 20.08.2023).

